

Békés Márton

NÉMETH LÁSZLÓ POLITIKAI PLATONIZMUSA*

Németh László a Tanú munkatervében írja, hogy számára az élet kérdéseiben való vizsgálódás egy körkörös úton halad: először metaforikusan jelenik meg egy-egy probléma, s rendszerint az irodalmi élet veti fel, majd ebből lesz tudományos kérdés; aztán valamilyen integrális rendszerben – „új enciklopédia” – ez számos más terület hasonló problémájával korrelálva alkotja meg az élet alapszerkezetére (Lét) vonatkozó kérdésfeltevéseket.¹ Némethnél a politika kérdései sem választhatóak el az élet többi területétől, ahogyan az élettől magától sem. A politikához 1934-ben került legközelebb, ekkor mondta a rádióban: a társadalmi kérdések, a nemzet politikai élete nem lehet idegen attól, aki azt akarja, hogy „teljes ember legyen”.² Hiszen az igazi, teljes, „önmagához hű ember” görög és keresztény értelemben vett személyiség, de egyszersmind „kollektív és kozmikus” lény is.³

Metapolitika

Németh Lászlónál a politika nem a szó reális vagy szokványos értelmében használt kifejezés, hanem mindig a metaforák világából leszivárgó magatartás, élet-példa teremtető ereje az emberi közösség életében. Németh ennek megfelelően a hatalmat is etikai és szellemi úton értelmezi, amikor így ír: „A hatalom elsősorban szellemi befolyás, amelyet a példakép gyakorol.”⁴ VII. Gergely mondja Németh üdvösség-drámájában: „A társadalom rendje: a szellem-egyház elsőbbsége minden világi jog, hatalom, intézmény fölött.”⁵

A fentiekből következik, hogy Németh Lászlónak csak metapolitikája van, a politika mögötti, vagy inkább afölötti normarendszer értelmében használva e

* Ez az írás egy nagyobb tanulmány része. A dolgozat elkészítéséhez türelmével, tanácsaival, szakmai és nyelvi lektorálással, baráti beszélgetésekkel járult hozzá Gyurácz Ferenc (Vasi Szemle), akinek ehelyt köszönöm hálásan önzetlen, baráti segítségét.

¹ A Tanú munkaterve (1932) = HH I., 51.

² A fiatal Eötvös [rádióelőadás] (1934) = ÉK, 374.

³ Démonok, törvények, titkok (1936) = KN, 623.

⁴ Ortega y Gasset (1930) = EU, 399.

⁵ VII. Gergely (1937) = SZI, 545.

szót.⁶ A direktpolitizáló hangnem idegen tőle, helyette a finom metapolitikai árnyaltságot, a historizáló és irodalomtörténeti megközelítést kedveli, szívesen alkalmazza a szellemtörténeti utalásokat, „politikája” a moralizálás jegyében áll, alapja szintén a minőség, mint mindenre érvényes átfogó kategória, központi viszonyítási pont. Ő maga írja, hogy gondolkodónak és nem politikusnak érzi magát, célja egy kimondottan lefelé szivárgó karsztforrás elindítása, amely annyira tud szélesedni, amennyire a lenti mészkőréteg engedi. Így ír:

[...] a gondolat majd terjed, felszívódik, s egy idő múlva meglátszik a politikán. A feladat: az adott társadalmi helyzethez a legjobb megoldást megtalálni, amely a korszellemnek is megfelel, s ezt, a meglevő politikai irányzatokkal nem törődve, politikai eszmékre fordítani.⁷

Irracionális? Minden bizonnyal. De ha azt kérdezzük, hogy irreális-e, nem feltétlenül tudunk erre is egyértelmű választ adni.

Németh számára a politika (meg)álmodás, a „tisza gondolati norma” széleskörű intellektuális rendszeresítése, az „élet forradalmának” a kiterjesztése.⁸ Németh Lászlót nyugodtan nevezhetjük politikai platonistának, hiszen az ideális normatartalom gyakorlatra való minél megfelelőbb átváltódását érti politika alatt. Éppen a Rákosi-korszakban írta az erre vonatkozó sorokat, akkor, amikor publikálásra nem volt lehetősége: „Az igazi szocializmus azonban éppúgy ott lebeg a megvalósult fölött, mint az igazi kereszténység a lent botladozó fölött – s utolsó fórumként mindig lehet fellebbezni hozzá.”⁹ Ez a fellebbezés a metapolitika. S a „szellem embere”, majd az „új nemesség”, később az „értelmiség” feladata az, hogy ezt a fellebbezést megtegye, hogy az aktuális problémákat mindig „valami örökkel, a legjobbal, a legideálisabbal” kapcsolja össze.¹⁰

Németh politikai platonizmusa rövid időre törik meg. 1933 végétől, 1934 elejétől 1935 elejéig bízik a reformmozgalomban, az anyagi reformnak a belső, lelki, erkölcsi készülődés előtti megvalósulásában. Csakhamar azonban ráébred,

⁶ Grezsa Ferenc szerint Németh László „Eszmefuttatása gyakorlatra nyitott metapolitikaként jellemezhető”. (GREZSA Ferenc: *Németh László Tanú-korszaka*, Szépirodalmi, Budapest, 1990, 218.) Németh politikához való viszonyát utoljára Kovács Zoltán vizsgálta (Kovács Zoltán, *A politikus Németh László*, I–II., Havi Magyar Fórum, 2001/3., 4. szám).

⁷ *Előszó* [1960-as évek közepe] = S, 6. Máshol úgy fogalmaz ennek variációjaként, hogy a betűk megmaradnak, „s lassan talán kiolvad belőlük valami” értékes a közösség számára. (*Téli hadjárat* [1940] = ÉSZ, 627.)

⁸ *Előszó*, 5–7.

⁹ *A líráról* [1954] = MG (kiemelés tőlem).

¹⁰ *A jobbak egységéért* [1942] = S, 643.

hogyan az Idea sugárzása nem előzhető meg. Egyik versének magyarázatában jegyzi meg, hogy *Platóni pillanat*¹¹ című görög ritmusú verse a hazai reform-csalódás lecsapódása, ezt fejezi ki Sokrates alakja is a munkában, aki „nagyra nevelt alacsony hazát / Bérül bürköt ivott”. Németh versének „idea-Lykurg”-ja valójában törzséért aggódik, de a szellemi világban-világnak alkot:

S ő nem látja hová és kire száll szava.
A földé maga, de műve a szellemé,
S mint jó maggal a szél, szét vele az fut.

Németh platonizmusa művei alakjaival is jól szemléltethető – világít rá Füzi László.¹² A regény Némethnél „tanító műfaj”, a közösség nevelésére irányuló mű, a nemzetet reprezentáló alkotás; hőse, alanya: a szent – akárcsak *Az elsodort falu* jellemzését hallanánk. Az író regényeiről jegyzi meg Kerényi Károly, hogy azok valójában görög sorstragédiák, Illyés pedig úgy jellemzi azokat, mint amelyekben egy Idea száll a földre, és beköltözik egy emberbe. Németh drámái, regényei a világgal ütköző egyén konfliktusainak tragikus realizálódásai és végigküzdései, valójában az elszigeteltségre, a magányra és a Lét válságának megoldhatatlanságára ráébredt idea-ember bukásai. A tanulmány talán a leginkább közösségi műfaj Némethnél: „tanulmányíróvá nem hajlamból, hanem közszükségletből lettem”, „népem sorsa fogott meg általa” – írja.¹³ Németh maga nevezi tanulmányait patrióta tartalom hordozóinak, de ez is az idea, s nyomatékosan a politikai platonizmus hatása alatt keletkezik. Németh minden alakja idea-ember, ideáltipikus személyiség, valójában archetipikus, mítoszi lény: legyen regénybeli (*Gyász*: Kurátor Zsófi; *Emberi színjáték*: Boda Zoltán; *Utolsó kísérlet*: Joó Péter; *Irgalom*: Kertész Ágnes; az *Égető Eszter* főhőse)¹⁴ vagy drámai hős (VII. Gergely; Széchenyi; Galilei) és tanulmányok központi, mitikus alakja, aki reprezentálja a nemzetet (Ady, Berzsenyi, Széchenyi, Kemény); s ne felejtjük el, hiszen enélkül semmit sem érne ez a felsorolás: idea-ember Németh maga is (*Ember és szerep*, *Tanú-évek*, a megszakadt *Kisebbségben*, *Magam helyett*, *A megölt költő*) – aki összes felsorolt alakjában végül is maga vergődte végig műveinek szerepeit.¹⁵

¹¹ *Platóni pillanat* [1935] = *A megölt költő* (1969), lásd HH II., 415–416.

¹² Vö. FÜZI László: *Alkat és mű. Németh László 1901–1975*, Kalligram, Pozsony, 2001.

¹³ *Tanú-évek* [1938] = HH I., 475, 499.

¹⁴ Vö. CS. VARGA István: *Németh László négy regénye: Emberi színjáték – Gyász – Irgalom – Iszony* = Uő.: *Tanújelek. Írások Németh Lászlóról*, Magvető, Budapest, 1987.

¹⁵ Németh így vall alakjairól: „Minden életkorban szükségem volt egy barátira, aki az én akkori alaphangulatomban tud mellettem ülni. [...] Most Berzsenyi [...] lett az, ami valaha Antigoné és Ku-

A művek mitikus tartalmára, a bennük megjelenő szerep és Németh *alkata* közötti szerves egységre álljon itt önvallomása: „nem írhatok soha szívem szerintibb művet a *Gyász*-nál, melynek paraszthősnőjében a bennem élő Artemiszt szültem meg öntudatlan.”¹⁶

„Az idea-ember magányosan, mert követhetetlenül ragyog” – írja Gyurácz Ferenc,¹⁷ ugyanakkor ezzel valósítja meg legjobban önmagában és a világban – családjában, a népi és a nemzeti közösségben, létezése egészében – az Ideát. Az idea-ember csak magányos lehet, létének bizonyítéka a „szent Egyedülvalóság” (Berzsenyi), különben az bizonyosodna be, hogy nem nemesítette meg magát, nem került egyre közelebb az Ideához – nem üdvözült.

S hogy mi az Idea maga, mit kell megvalósítani belőle-általa? Ez Némethnél sokszor homályban marad, de megkönnyítve a magunk dolgát, olyan helyről idézzünk, amellyel bizonyosan Németh is azonosulna – vagy azonosult is. Berzsenyi írja egyik levelében: „[...] örök *Ideal a görög*. [...] A Görögöknél minden játék volt, s az esztendőnek kétharmada *vidám* társalkodásnak, mulatságnak s örömmek ünnepe vala, s ezen játékból folyt a *legfőbb realitás* – a *szép görög lélek*.”¹⁸

A vidámság és a szépség görög erénye Keatscel, Hölderlinnel, Georgéval, Nietzschevel¹⁹ állítja párhuzamba Berzsenyt a görögség-fogalom és a görög létmód szemlélésében, de Kerényi, Hamvas, Németh is hasonlóan látta ezt. Németh, akárcsak Nietzsche, úgy tekintett a görögökre, mint akik „közel állnak a szenthez” (Nietzsche), tragédiáikban pedig az ember alaptípusait jelenítik meg.

Az idea-ember közösségi feladata miatt Németh a metaforikus és sokszor nem konkretizálódó szövegek ellenére sem követi apolitikus kortársát, Hamvast abba a „legbelsőbb Tibetbe” (Ernst Jünger), amely a mitikus beavatás iránt nyitott szellem önszáműzése a kor mocska, alapokig deszakralizált valósága és tömegarc(talanság)a elől. Németh kívülállósága inkább a szellemi- vagy „sziget-

rátor Zsófi. Bármilyen különböző is volt az alkatunk, a magányomon, az elzártságomon át megérthettem őket. Szinte gyönyörűség volt a dohukat, a mélabújukat fölvenni magamban.” (*Kisebbségben* [önéletrajzi írás, 1944-ben felbemaradt] = HH I., 555.)

¹⁶ *Utolszor Itália* [1938] = EU, 750.

¹⁷ GYURÁ CZ Ferenc: *Németh László és az utópisztikus gondolkodás* = ELTE – Budaörsi Bölcsész Füzetek, 1981–82, Budapest, 1983, 57.

¹⁸ Berzsenyi Dániel levele gróf Széchenyi Istvánnak és báró Wesselényi Miklósnak, Nikla, 1830. február 25. = BERZSENYI Dániel *Ismeretlen és kiadatlan levelei*, kiad., jegyz., bev. Merényi Oszkár, MTA Irodalomtörténeti Bizottság, Budapest, 1938, 82 (kiemelés tőlem). Berzsenyi platonizmusáról lásd KERÉNYI Károly: *Az ismeretlen Berzsenyi*, Budapest, 1940.

¹⁹ Lásd Friedrich NIETZSCHE: *Ifjúkori görög tárgyú írások*, vál. Tatár György, ford. Molnár Anna, Europa, Budapest, 2000.

Erdély” tömörsége, az a vízzáró mészréteg, amelyen tisztulva szűrődhet át a norma, ami társadalmi érték kategóriákká – ezzel a politika részévé – válhat, s ezzel a közösség szolgálatát (ha nem is közvetlenül, de) elláthatja.

A metaforikus nyelvű vagy metafizikus szerzőknek a politikumhoz való viszonyát jól szemlélteti a Németh és Hamvas közti különbség.²⁰ A valóság megközelítésének módja tér el kettejük között igazán, ami a „mély” és a „magas” közti nézőpontbeli különbségből fakad. Németh belülről, a mélyből várja a pozitív változást (immanens út), a fiatal Hamvas pedig – jobbra Guénon és Evola nyomán – a felülről származó szellem (transzcendencia, primordiális hagyomány, Tradíció) elhalványodásában találja meg a negatív tartalmak terjedésének (válság) okát. Különbségüket az általuk választott két metafora – *Erdély* és *Tibet* – másfélelisége is jelzi. A cselekvő *elzártság*, az „ellenségtől körülmosott” sziget reménytelennek látszó erőfeszítése, a készülődés utáni, morálisan alátámasztott tett – ezt jelképezi Némethnél az archaikus népi létállapotból többet megőrző „mélymagyar” Erdély. Míg a „cselekvés nélküli cselekvés” (Julius Evola) szellemi *magasfennsíkja*, a felfelé vezető utat megnyitó „határbirodalom” hordozza a titokzatos *lezártság* – ez Tibet, Hamvas ideája.

Más oldalról fogva meg a dolgot, nézzük a Kerényi, Németh és Hamvas által alkotott Sziget-körben²¹ megtalálható eltérő látásmódokat, hiszen hármójuk felfogása arról, hogy kell-e, és ha igen, miként cselekedni, jól szemléltetni fogja az eltérő értelmiségi magatartásmodelleket. Hamvas *Nietzsche és a George-kör* című, Szigetben közölt esszéjében²² a metaforikus szigeten a süllyedő Atlantisz papjait – Hölderlint, Nietzschét, Georgét – látja, a szöveg ezért „nem az *eljövendő utópia*-nak, hanem az *elmúlt melankóliájának* szól” – írja Szántó F. István.²³ Hamvas nem az aktivista utat választja, hanem várja az új ciklust, és teljesen a belső meditáció, az egyéni göröggé levés programjára koncentrál. Kerényi Károly sziget-mítosza emberi magatartásmodell, elsősorban művészi, tudományos, esztétikai tartalom, s a társadalmi kérdésekhez ennek maximum annyi köze van, hogy esszéi egy részét a Válaszban jelentette meg, és erkölcsöt, etikai hozzáállást, egyéni nemese-

²⁰ Németh Hamvas-kritikájáról lásd bővebben *Vita Hamvas Bélával* [1934] = KN, 611–616; *Aranykor és farkasfogak* [1936] = KN, 547–552.

²¹ A Sziget-körrel lásd LACKÓ Miklós: *Sziget és külvilág. Kerényi Károly és a magyar szellemi élet* = Uő.: *Szerep és mű. Kultúrtörténeti tanulmányok*, Gondolat, Budapest, 1981; VINCZE Zsuzsa: *Palackposta – A szellem szigetéről* (*A Sziget-kör és a Sziget-mozgalom*), Jelenkor 1997/9.; LISZTÓCZKY László: „Adj Ideákat az Időnek!” Németh László, Gulács Pál és Kerényi Károly szellemi triász, PoLiSz 2001/14–20.

²² HAMVAS Béla: *Nietzsche és a George-kör* = HAMVAS Béla *Művei*, 18. *A láthatatlan történet – Sziget, Medio*, Szentendre, 2006.

²³ SZÁNTÓ F. István: *Hamvas Béla „görög-tárgyú” írásai és a Sziget-mozgalom*, Kortárs 2003/8. (kiemelés az eredetiben).

dést várt az arra méltóktól: „A szigeti állapot maga néma lét: belső növekedés és gazdagodás” – írta Némethnek.²⁴ Kerényi egzisztenciális görögség-programjában Németh nem találhatott konkrét társadalmi célt, ezért írta Gulyás Pálnak, hogy „Kerényi görög arisztokratizmusa” számára túl elitista; másutt erősebben fogalmazva úgy ír, hogy a klasszika-filológusnak „semmi érzéke magyar dolgozhoz”.²⁵ Németh sziget-eszménye szintén egyfelől egyéni, belső, egzisztenciális program, de külsővé tehető-teendő társadalmi gyakorlat is, s ennyiben utópikus felhangoktól sem mentes. A *Kapások* című utópikus novellában a falanszter Mestere – aki valójában Németh – így szól: „Ha egy pár ember igazán ki tud válni a többi közül, csapásukon előbb-utóbb megindulnak a jobbak”, s akkor „a Sziget elönti a Tengert”.²⁶

Hűség

Németh László politikai elvei mögött egy szervező motívum húzódik meg: a jószándék a közösség iránt. Ahogyan a Tanú feladata a legjobb éleslátással elmondani azt, ami van, úgy írója számára inspiráló erő ennek erkölcsi kategóriát alkotni – ez a morális háttér pedig a hűség.

„Ami irányít – a hűség”,²⁷ „az írónak egy gyökere van, a hűség”²⁸ – írja Németh, mégpedig hűség az őt kibocsátó közösséggel szemben, népi, nemzeti és európai szinten is. A többszintű kollektívumhoz – nép, nemzet, Európa – való hűség és a magunkhoz való hűség egymást feltételezi Némethnél, hiszen az egyes személy mélyrétege a közösség tömbjéből táplálkozik. Ennek megfelelően a lelki-szellemi gyökérmetszés morális halál lenne, a közösségről leválni pedig annyit jelentene, mint a skizofrénia amorf világába belépni. 1940-ben írta: „Hűség [...] magunkhoz és helyünkhöz; hűség a lelkünkben felnyomuló természeti, történeti és isteni erőkhöz – a szabadság szóval, a sors *categoricus imperativus*ával megkötve.”²⁹ A hűséget Németh a nemzeti életet reprezentáló emberek magatartása

²⁴ Kerényi Károly Németh Lászlóhoz [1935] = *Válasz 1934–1938*, vál., szerk., utószó Széchenyi Ágnes, Magvető, Budapest, 1986, 111. Vö. MONOSTORI Imre: „A mítosz tanít meg rá, hogy az igazi valóságban elférnek még az istenek is.” *Németh László és Kerényi Károly* = *Németh László Emlékkönyv*, szerk. Monostori Imre – Olasz Sándor, Németh László Társaság – Tiszatáj Alapítvány, Szeged, 2001.

²⁵ Németh László Gulyás Pálnak írott két levele, Budapest, 1939. február 14. és 23. = *Levelek*, 292, 297.

²⁶ *Kapások* [1935] = NÉ, 457, 470.

²⁷ *A Tanú második éve* [1934] = HH I., 526.

²⁸ *Világnézet. 1. levél* [1934] = ÉSZ, 273.

²⁹ *Szekfű Gyula* [1940] = S, 530.

alapotívumának tartja, s az egész magyar kultúráról is úgy nyilatkozik, mint hűségéből született művek soráról.³⁰

A „szellem emberének”, később az „új nemességnek” és az „értelmiséginek” a lelki alaprétege ez a hűség lesz, ami a jobbító szándékot diktálja. A nemzetért dolgozók ellenszélben való sikere, könnyebbége pedig csak annyiban jelentkezik – mondta 1940-ben Erdélyben –, amennyiben ezen a hűségen lazítanak.³¹

Az idea-ember egyéni példaadása oly erősen jelentkező igény Némethnél, hogy ki is jelenti: a Tanú nem programot akart adni, „hanem egy embert, aki avval, hogy olyan, amilyen – már program, ha kell, *politikai program* is.”³² Másutt azt mondja: „a Minőség-elvnek s a magam életének az összekapcsolása egy Példa-életben erkölcsi unszolássá vált”.³³ Németh a *Kisebbségben* lapjain írja szinte önvallo másszerű azonosulással Kemény Zsigmondról, hogy a forradalom után a nemzeti tanulság megszemélyesüléseként állt elő, s célja volt „a maga útjára sorítani nemzedékét”³⁴ – Németh az életpélda erejével szintén ezt a szolgálatot akarta ellátni; már igen korán (1925), Osváthnak is azt írta híres levelében, hogy a magyar szellemi élet organizátora akar lenni.

Hogy Németh politikai programja nagyon lassan születik meg, és több rétegen szűrődik keresztül, azt ma már nem kell külön bizonyítani. Azok a lépcsők, amelyeket egy-egy politikailag (is) értelmezhető szöveg megalkotásakor végigjár, a következők: (1) a sorsfeladat realizálása, „előelmélet”; (2) készülődés, belső átfarmálódás; (3) a döntés elszánása (akarat) és (4) a tett, amelynek iránya felől Németh nem hagy kétséget, amikor így ír: „A minőség forradalma: ez volt a tett.”³⁵ Nagyjából ez lehetne a Tanú és tágabban Németh politikai munkaterve, hiszen az egész életmű politikailag értelmezhető részeinek megszületésére vonatkozik.

Némethnél mindig nagy a kísértés metapolitikájának gyakorlatra váltására, hogy a metaforától az élet felé vezető utat teljes egészében végigjárja. Ezt már barátja, Gulyás Pál is észrevette, aki kritikus hajlamát Némethtel szemben érvényesítve nem sokat tévedett, amikor levelében így írt hozzá: „A Te politikádban a fo-

³⁰ Lásd: „A magyar kultúrát, inkább mint bármely másikat, a hűség hozta létre. A legjellegzetesebben magyar műveket nem a magyar társadalom követelte ki: hűségéből születtek”, *Kultúra és hűség* [1940] = ÉSZ I., 598.

³¹ *Kisebbségből – kisebbségbe* [1940] = S, 639.

³² *Tanú-évek*, 493 (kiemelés tőlem).

³³ Interjú az írói vállalkozásról [1969] = MG, 637.

³⁴ *Kisebbségben* [1939] = S, 425. (A *Kisebbségben* említésekor ragadom meg az alkalmat, hogy az életmű egyik legjelentősebb munkájának hitelesítését elvégző tanulmányra felhívjam a figyelmet: MÓROCZ Zsolt: *A Kisebbségben üzenete. Egy életmű Achilles-sarka*, Hítel 1995/1.)

³⁵ *Tanú rediivius* [1940] = ÉSZ, 629.

gaskerék a szellemé, a Történelemben a kerék tényleg fogas, agyaras, puszkatusos. Így Te nem boldogulsz. Várnod kell, mint magnak a hó alatt.”³⁶ A klasszikus Ady-metaphora érvényességével Németh is tisztában volt, egyik görög ihletésű versében írja, hogy az „Új Hellasz” a magyar föld alatt csírázik, „a magyar hó alatt”.³⁷ Mint mondtam: Németh platonizmusa vertikálisan fordított, hiszen az Idea nem a magasságból, hanem a szintén metafizikailag értelmezett mélységből fog sugározni, pontosabban a fenti-felszíni világ itt találhatja meg gyökereit. Ennyiben nem transzcendens idealizmust vall, de ezzel az időnek alá-nemvetett mély tartalom még nem lesz megfosztva a metafizikai jelentéstől.

Némethet a mélység iránti hűsége kötelezi az Idea megvalósítására, egyéni és közösségi (népi, nemzeti, európai) szinten is, amelyet nem választ el egymástól.

Felhasznált irodalom

NÉMETH László *Munkái* [életműkiadás], Magvető–Szépirodalmi, Budapest:

EU = *Európai utas* (Tanulmányok), 1973.

ÉK = *Az én katedrám* (Tanulmányok), 1983.

ÉS = *Életmű szilánkokban* (Tanulmányok, kritikák, vallomások), I., 1989.

HH = *Homályból homályba* (Életrajzi írások), I–II. 1977.

KN = *Két nemzedék* (Tanulmányok), 1970.

MG = *Megmentett gondolatok* (Tanulmányok), 1975.

NÉ = *Negyven év – Horváthné meghal – Gyász* (Pályatörténet, novellák, regények), 1969.

S = *Sorskérdések*, 1989.

SZI = *Szerettem az igazságot* (Drámák), I., 1981.

Levelek = Németh László élete levelekben, 1914–1948, szerk., s. a. r. Németh Ágnes, jegyz.

Greza Ferenc, Szépirodalmi, Budapest, 1993.

Versek = NÉMETH László: *A feltámadott költő. Versek, verses drámák* (Németh László szépirodalmi munkái 2.), Kráter Műhely Egyesület, Pomáz, 2004.

³⁶ Gulyás Pál Németh Lászlóhoz, Debrecen, 1938. május 24. = *Levelek*, 263.

³⁷ *Új Hellasz* = *Versek*, 103.